

SÚKROMNÉ VOJENSKÉ A BEZPEČNOSTNÉ SPOLOČNOSTI AKO SÚČASŤ PRIVATIZÁCIE BEZPEČNOSTI

PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES AS PART OF SECURITY PRIVATISATION

Iveta NOVOTNÁ

HISTÓRIA ČLÁNKU

Doručený: 30. 10. 2023

Schválený: 06. 12. 2023

Vydaný: 29. 12. 2023

ABSTRACT

Private security entities gradually play an increasingly important role in the field of activities related to ensuring security at the national and international level. Over the past few years, they have become an integral part of the state security systems in many countries. This is also why contracts from private entities in the form of various types of private security agencies currently reach several hundred billion dollars a year. For this reason, with the help of basic scientific research methods, the attention will be paid to the issue of private security agencies. In addition to our own knowledge and findings, we use also relevant theoretical starting points found in the works of renowned foreign and domestic authors dealing with the investigated issue and the information provided in official documents of international organizations.

KEYWORDS

Security, private security agencies, contracts, subjects.

© 2022 by Author(s). This is an open access article under the Creative Commons Attribution International License (CC BY). <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

ÚVOD

Monopol na legitímne použitie sily na vynútenie poriadku patrí medzi základné charakteristiky štátu (Weber, 1978, s. 54). Napriek všeobecnému uznaniu však toto Weberove tvrdenie nezodpovedá úplne presne realite, a to tak historického hľadiska, ako aj z hľadiska súčasnosti. V histórii totiž možno nájsť viacero príkladov toho, kedy

panovník či vláda štátu zdieľali svoj monopol na použitie sily so súkromnými subjektmi. Situácie, kedy štát držal monopol na legitímne použitie sily plne vo svojej moci zväčša boli a aj dnes sú skôr výnimkou. Už v minulosti tak dochádzalo, a aj v súčasnosti dochádza, k preneseniu alebo k čiastočnému prenášaniam privilégii a povinností, ktoré tradične prináležia štátu vo veci zaistenia poriadku a bezpečnosti, na súkromné subjekty.

Z uvedeného vyplýva, že pri delegovaní tohto typu privilégii a povinností zo štátu na súkromný subjekt dochádza do určitej miery k privatizácii moci, resp. k privatizácii bezpečnosti (Makariusová, 2015, s. 118). Táto situácia je častým predmetom diskusií. Vzniká totiž dilema, či je etické a morálne tieto funkcie prenášať zo štátu na súkromné subjekty, ktorých motivácia môže byť a v realite často aj je odlišná od štátnej. Napriek rôznym názorom na túto problematiku, neraz aj veľmi protichodným, k privatizácii bezpečnosti nielenže naďalej dochádza, ale v posledných rokoch sa súkromné subjekty využívajú vo sfére bezpečnosti a vojenstva v stále väčšej miere. Dôvodom sú buď nedostatočné kvalitatívne a/alebo kvantitatívne spôsobilosti a kapacity štátu alebo snahy o zníženie nákladov (Ivančík, 2016a).

Súkromné subjekty tak postupne zohrávajú stále významnejšiu úlohu na poli aktivít súvisiacich so zaisťovaním bezpečnosti na národnej i medzinárodnej úrovni. V mnohých krajinách sa v priebehu niekoľkých posledných rokov stali neodmysliteľnou súčasťou bezpečnostného systému štátu. Aj preto zákazky súkromných subjektov v podobe rôznych súkromných bezpečnostných a vojenských agentúr alebo spoločností (ďalej v texte len „súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti“) dosahujú v súčasnosti niekoľko stoviek miliárd dolárov ročne. A hoci vzhľadom na charakter služieb, ktoré tieto súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti poskytujú v oblasti bezpečnosti, presné údaje o výške kontraktov či už z dôvodu ochrany utajovaných skutočností, obchodného tajomstva alebo z iných dôvodov nie sú známe, a ide len o kvalifikovaný odhad na základe dostupných dokumentov, všeobecne možno skonštatovať, že v súčasnosti aj z dôvodu rastúceho počtu ich zákazníkov a vlastných zamestnancov zohrávajú významnú úlohu nielen vo sfére bezpečnosti, ale aj celkovo na trhu služieb v rámci jednotlivých štátov i v rámci globálnej ekonomiky (Ivančík – Nečas, 2017, s. 10).

Z uvedeného dôvodu sa s pomocou základných metód vedeckého výskumu (analýzy, syntézy a komparácie spolu s využitím metódy vedeckého štúdia dokumentov a metódy teoretického zovšeobecňovania poznatkov a ďalších vhodných metód), v článku zameriame na problematiku súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností. Pri spracovaní predmetného článku využívame, okrem vlastných poznatkov a výskumných zistení, relevantné teoretické východiská nachádzajúce sa v prácach renomovaných zahraničných (Singer, 2008; Scheimer, 2009; Bureš a Nedvědická, 2012; Bureš, 2013; Ettinger, 2011; Krahnemann, 2016; Kinsey, 2018) a domácich (Jirásková a kol., 2009; Ivančík, 2016; Ivančík a Nečas, 2017, Sasarák, 2018, Jakabovič, 2021) autorov zaoberajúcich sa skúmanou problematikou a z informácií uvedených v oficiálnych dokumentoch nadnárodných inštitúcií (OSN, 1989, 2017, 2019; OBSE, 1990; EP, 2017).

1 STRUČNÝ HISTORICKÝ POHĽAD NA VÝVOJ PRIVATIZÁCIE BEZPEČNOSTI

V rámci stručného historického pohľadu na vývoj súkromných subjektov poskytujúcich služby v oblasti bezpečnosti a vojenstva je potrebné na úvod tejto kapitoly uviesť, že fenomén súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností nie je až taký nový, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Už z obdobia staroveku existujú prvé záznamy o žoldnieroch – nájomných bojovníkoch – najímaných panovníkmi na boj za finančnú odmenu – žold (Ivančík, 2016b). Význam žoldnierov bol nezanedbateľný najmä z pohľadu konfliktov vedených v tej dobe (Jirásková a kol., 2009).

Spomínané prvé zmienky o najímaní súkromných bojovníkov siahajú do 21. storočia pred našim letopočtom (ďalej len „p. n. l.“) do Mezopotámie, kde v tom čase vládol kráľ Šulgi z dynastie Uru. Ďalšie záznamy o využití žoldnierov v staroveku hovoria o egyptskom faraónovi Ramzesovi II., ktorý nájomných bojovníkov využil v boji proti Chetitom v bitke pri Kadeši v roku 1274 p. n. l. Služby žoldnierov využíval v 10. storočí p. n. l. aj biblický kráľ Dávid, ktorý sám bol pôvodne žoldnierom, a to jednak vo forme vlastnej telesnej stráže a jednak v bojoch proti Filištíncom a ďalším kmeňom. Neskôr služby žoldnierov hojne využívali starovekí Kartáginci, Gréci a najmä Rimania pri svojich dobyvačných výpravách. Za zmienku stojí najmä prvá púnska vojna (264-241 p. n. l.), označovaná aj ako „žoldnierska vojna“ (Singer, 2008, s. 20).

Žoldnieri si svoj význam udržali aj v stredoveku. Vo feudálnom systéme mali v prípade potreby utvoriť vojsko nevoľníci, avšak chýbala im potrebná prax a špecifické bojové schopnosti. Preto šľachtici využívali služby skúsených žoldnierov, a to práve v prípadoch, keď boli potrebné ich špecifické zručnosti, napríklad pri obsluhu katapultov či samostrelov. Žoldnieri sa zoskupovali do rôznych súkromných spoločností či armád. Tie boli vplyvné a významné aj ku koncu stredoveku. Ako názorné príklady možno uviesť (a) armádu Albrechta z Valdštejna, jedného z najúspešnejších vojenských podnikateľov svojej doby, ktorý zhromaždil armádu o veľkosti 20 000 mužov, alebo (b) súkromné armády námorných obchodných spoločností ako bola napríklad Východoindická spoločnosť. Po 30. ročnej vojne (1618-1648) a uzavretí Vestfálskeho mieru v roku 1648 sa ich rola mierne zmenila. Skôr sa začali uzatvárať dlhodobé dohody než ad hoc najímanie na jednu vojenskú bitku alebo výpravu. Stále si však súkromné armády udržiavali relatívne silnú pozíciu, a to až do Krymskej vojny (1853-1856) v polovici 19. storočia (Bureš – Nedvěďická, 2012, s. 40-47).

Od druhej polovice 19. storočia sa však význam súkromných armád začal znižovať, pretože západné štáty začali budovať a využívať primárne vlastné národné armády. Súkromné armády a žoldnieri boli stále viac vnímaní ako neetický prostriedok vymáhania poriadku a vedenia vojen, a zároveň v dobách mieru spôsobovali viac problémov ako úžitku. Napriek tomu istú úlohu zohrávali súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti počas celého 20. storočia, ale až po skončení tzv. studenej vojny došlo k ich zásadnému rozmachu. Po rozpade bipolárneho rozdelenia sveta začali eskalovať na viacerých miestach sveta konflikty, ktoré boli do tej doby umelo zadržované (Krahmann – Friesendorf, 2011, s. 6).

V tom období zároveň dochádzalo k plošnému odzbrojovaniu a znižovaniu počtov vojenského personálu v ozbrojených silách mnohých krajín sveta. Ako príklady možno uviesť Zmluvu o konvenčných ozbrojených silách v Európe a Záverečný akt rokovaní o personálnych silách konvenčných ozbrojených síl v Európe (OSCE, 1990). Vzniknutý rozdiel medzi ponukou a dopytom však umožnil prudký nárast počtu súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností, ktoré tak od 90. rokov 20. storočia patria k neodmysliteľným aktérom na poli bezpečnosti a vojenstva (Scheimer, 2009, s. 619; Ivančík – Nečas, 2017). Ich význam možno ilustrovať napríklad na fakte, že počas amerických operácií v Iraku a Afganistane v niektorých obdobiach prevyšovali počty príslušníkov súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností počty členov oficiálnych uniformovaných jednotiek (Ettinger, 2011, s. 743; Ivančík – Nečas, 2017, s. 100 a 102). Z dôvodu personálnych nedostatkov a stále väčšej náročnosti a rôznorodosti realizovaných operácií sa v budúcnosti očakáva ďalší nárast ich využitia.

2 VÝHODY A RIZIKÁ VYUŽÍVANIA SÚKROMNÝCH BEZPEČNOSTNÝCH A VOJENSKÝCH SPOLOČNOSTÍ

2.1 VÝHODY VYUŽÍVANIA SÚKROMNÝCH BEZPEČNOSTNÝCH A VOJENSKÝCH SPOLOČNOSTÍ

Využívanie súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností umožňuje štátom udržiavať nižšie stavy ozbrojených bezpečnostných zložiek a zborov. Dochádza tak k znižovaniu prevádzkových nákladov, pretože služby súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností je možné využiť až vtedy, keď si to situácia naozaj vyžaduje. Spravidla ide o kvantitatívne rozšírenie kapacít alebo o kvalitatívne rozšírenie spôsobilostí národných ozbrojených zložiek, napríklad pri špecifických službách, ktoré si vyžadujú vysokú špecializáciu. Pri nasadení v zahraničí môžu štáty znížiť svoje náklady napríklad cestou uzatvárania zmlúv so súkromnými bezpečnostnými a vojenskými spoločnosťami, ktoré svojim zamestnancom platia lokálne mzdy, ktoré môžu byť často výrazne nižšie (GIIDS, 2011, s. 136). Náklady na prepravu vlastného vybavenia a personálu do cieľovej destinácie (do miesta nasadenia) sú v tomto prípade tiež z väčšej časti eliminované. Využívanie súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností umožňuje tiež využitie voľného trhu, kde je možné vďaka rozširujúcej sa konkurencii dosahovať nižšie ceny za rovnaké či obdobné služby (Ivančík, 2016c).

2.2 RIZIKÁ VYUŽÍVANIA SÚKROMNÝCH BEZPEČNOSTNÝCH A VOJENSKÝCH SPOLOČNOSTÍ

Jednou z primárnych oblastí výskumu privatizácie bezpečnosti sú otázky legitimacy transferu moci zo štátu na súkromné subjekty pri poverovaní súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností pri zaistovaní poriadku a bezpečnosti (Van Oeveren, 2016). Hlavný

argument odporcov privatizácie bezpečnosti je založený na tom, že prvoradým cieľom komerčných subjektov podnikajúcich v oblasti bezpečnosti je tvorba zisku, čím sa ich motivácia líši od motivácie štátu. Kým pre štát je hlavným cieľom zaistenie bezpečnosti, poriadku a stability, pre súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti je ozbrojený konflikt, zlá bezpečnostná situácia a nestabilita príležitosťou na tvorbu zisku. Je teda diskutabilné, aký záujem majú súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti na dlhodobom zlepšení bezpečnostnej situácie. Táto rozdielnosť motívov je tiež podstatou morálno-etickej dilemy, t. j. či je správne, aby niekto zarábala napríklad na ozbrojenom konflikte. Súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti sa v takýchto prípadoch často sústredia len na svoje explicitné povinnosti a neriešia následky svojho konania v širšom kontexte zaistenia bezpečnosti, poriadku a stability, čo je pre občiansku spoločnosť nežiaduce (Krahmann – Friesendorf, 2011, s. 26).

Ďalším rizikom je, že v oblasti bezpečnosti môže dochádzať k závislosti štátu na súkromných bezpečnostných a vojenských spoločnostiach, čo je strategicky absolútne nepriaznivé. Súkromný subjekt sa v takom prípade stáva významným aktérom vnútornej aj vonkajšej politiky štátu a získava silnú vyjednávaciu pozíciu, ktorú môže použiť vo svoj súkromný prospech na úkor záujmov štátu. V rámci závislosti zahraničných operácií a misií na komerčných subjektoch možno uviesť ako typický príklad Spojené štáty americké. Ako sme už uviedli vyššie, počas niektorých fáz ich operácií v Iraku a v Afganistane počet kontraktorov – zamestnancov súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností v niektorých chvíľach presahoval počet príslušníkov štátnych uniformovaných jednotiek (Ettinger, 2011, s. 746; Ivančík – Nečas, 2017, s. 100 a 102).

Napriek zrejším rizikám privatizácia bezpečnosti umožňuje štátom konať inak, ako keby využívali iba svoje oficiálne bezpečnostné a vojenské sily. Spravidla je totiž bežnou praxou, že nasadenie takýchto jednotiek sprevádza prejednávanie v parlamente a vyžaduje si jeho súhlas. V prípade využitia súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností len výnimočne podobné obmedzenia existujú, čo znamená, že takéto súkromné subjekty možno využiť rýchlejšie a s menšou pozornosťou verejnosti. Otázkou však zostáva, či je takáto prax v záujme štátu a jeho občanov, pretože sa tým obchádzajú zavedené demokratické postupy.

S týmto aspektom sú previazané aj ďalšie riziká a negatívne javy. Využitím súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností sa vlády môžu vyhnúť tzv. body bag effectu. Úmrtie člena, resp. zamestnanca súkromného subjektu obvykle nevyvolá vo verejnosti nejakú silnejšiu reakciu na rozdiel od úmrtí príslušníkov oficiálnej armády, vláda tak môže konať a počítat s reálne oveľa menšou spoločenskou kontrolou (Bureš – Nedvědická, 2012, s. 130-131). Zároveň v prípade, že dôjde k nežiaducemu vývoju situácie, možno jednoducho vinu preniesť na zúčastnený súkromný subjekt, hoci tu nemusí existovať žiadna zjavná príčinná súvislosť. V prípade priaznivého vývoja situácie môže naopak vláda profitovať z úspechov súkromnej bezpečnostnej a vojenskej spoločnosti. Táto selekcia zodpovednosti je však pre občanov daného štátu nevhodná, pretože sťažuje demokratickú (spoločenskú) kontrolu (Bureš – Nedvědická, 2012, s. 140).

3 SÚKROMNÉ BEZPEČNOSTNÉ A VOJENSKÉ SPOLOČNOSTI

Napriek tomu, že od 90. rokov 20. storočia prebehla masívna privatizácia bezpečnosti, definícia a typológia komerčných súkromných subjektov v oblasti bezpečnosti je stále nejednotná, a to z dôvodov teoretických, historických aj politických. V odbornej literatúre sú najbežnejšie používanými výrazmi súkromná bezpečnostná agentúra, spoločnosť alebo firma a súkromná vojenská spoločnosť alebo agentúra, ktoré vymedzujú dva základné typy komerčných subjektov. Tie sa potom ďalej delia na ďalšie podtypy. Ďalšími bežnými výrazmi sú: privátna bezpečnostná firma, privátna vojenská agentúra atď. (Bureš, 2013, s. 24).

Rozlišovanie medzi súkromnými bezpečnostnými a vojenskými spoločnosťami nie je jednotné ani jednoduché. Niektoré štáty ako napríklad Španielsko či Portugalsko totiž odmietajú výraz vojenská, pretože jeho použitím v označení spoločnosti sa naznačuje, že štát si nedrží monopol na použitie sily. Súkromné spoločnosti teda síce poskytujú buď výhradne alebo prevažne vojenské služby, ale výraz „vojenská“ v ich názve nefiguruje. Ten je nahradený pojmom „bezpečnostná“. Podobne aj vo viacerých ďalších krajinách sveta súkromné subjekty plnohodnotne realizujú aj vojenské zákazky, okrem aktivít týkajúcich sa napríklad ochrany osôb či majetku, ale v ich názve figuruje len slovo „bezpečnostná“.

Ďalej potom niektoré väčšie spoločnosti poskytujú širokú škálu služieb, ktoré spadajú do oboch kategórií, a preto ich nemožno označovať ako iba bezpečnostné alebo ako iba vojenské spoločnosti. Nejednotnosť definícií potom znemožňuje účinnú a efektívnu reguláciu činnosti týchto subjektov. Z týchto dôvodov časť súčasného akademického prúdu preferuje definovanie a rozdelenie priamo poskytovaných služieb na vojenské a bezpečnostné namiesto vymedzovania či delenia subjektov. Medzi služby, ktoré sú bežne vykonávané týmto typom spoločností patria najmä:

a) bezpečnostné služby:

- ozbrojené stráženie a ochrana budov,
- ochrana osôb,
- udržiavanie poriadku,
- služby informačnej bezpečnosti,
- zaistenie bezpečnosti pri prevoze cenností.

b) vojenské služby:

- bojové akcie
- vojenský výcvik
- vojenské spravodajstvo
- letové operácie
- satelitný dohľad (Richards – Smith, 2007, s. 7; Bureš, 2013, s. 27; OSN, 2017).

3.1 VYMEDZENIE SÚKROMNÝCH BEZPEČNOSTNÝCH A VOJENSKÝCH SPOLOČNOSTÍ VOČI ŽOLDNIERSTVU

V médiách boli v minulosti a často sú aj dnes súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti prezentované (nepresne) ako žoldnieri (Ettinger, 2011, s. 746). Zamestnanci týchto súkromných subjektov ale žoldnieri podľa medzinárodného práva nie sú. V medzinárodnom práve sa vyskytujú dva hlavné dokumenty, ktoré sa problémom a definíciou žoldniera zaoberajú. Prvým dokumentom je Dodatokový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (ďalej len „Dodatokový protokol“) (Slov-Lex, 1991) a druhým dokumentom je Medzinárodný dohovor Organizácie Spojených národov proti náboru, využívaniu a financovaniu výcviku žoldnierov (OSN, 1989).

Dodatkový protokol definuje osobu ako žoldniera na základe nasledujúcej šestice charakteristík, ktoré musia byť kumulatívne splnené:

„Žoldnier je osoba, ktorá:

- a) je špeciálne najatá v mieste alebo v zahraničí na to, aby bojovala v ozbrojenom konflikte;*
- b) skutočne sa priamo zúčastňuje na nepriateľských akciách;*
- c) svoju účasť v nepriateľských akciách motivuje hlavne osobným ziskom a stranou v konflikte alebo v jej mene je jej skutočne sľúbená materiálna odmena podstatne prevyšujúca odmenu sľúbenú alebo platenú kombatantom podobných hodností a funkcií v ozbrojených silách tejto strany;*
- d) nie je občanom strany v konflikte ani nemá trvalé bydlisko na území kontrolovanom stranou v konflikte;*
- e) nie je príslušníkom ozbrojených síl strany v konflikte a*
- f) nebola vyslaná štátom, ktorý nie je stranou v konflikte na plnenie oficiálnych úloh ako príslušník jeho ozbrojených síl.“ (Slov-Lex, 1991)*

Vzhľadom na podmienku kumulatívnosti je v podstate veľmi jednoduché sa z vyššie uvedenej definície vymaniť. Napríklad u zamestnancov súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností možno argumentovať faktom, že boli najatí za účelom stráženia a ochrany osôb či majetku, čím nespĺňajú hneď prvú podmienku (bod a) Dodatkového protokolu.

Medzinárodný dohovor Organizácie Spojených národov proti náboru, využívaniu a financovaniu výcviku žoldnierov (ďalej len „Dohovor“) mal za cieľ rozšíriť definíciu žoldniera a vzťahnuť ju aj na vnútroštátne konflikty. Jej vplyv však nebol nijako zásadný, vzhľadom na nízky počet zmluvných strán (35), ktoré Dohovor zatiaľ prijali, a tiež vzhľadom na fakt, že Dohovor je záväzný iba pre zmluvné strany. Navyše ani jeden zo stálych členov Bezpečnostnej rady OSN ho neprijal.

Všeobecne sa, aj napriek svojej podobnosti so žoldnieri, súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti a ich zamestnanci medzi žoldnierov neradia. Niektorí autori uvádzajú, že súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti vykazujú znaky, ktoré ich odlišujú od žoldnierov. Medzi tieto znaky patrí ponuka rozličných služieb, stála štruktúra, selektivita klientov a jasný podnikateľský imidž (Bureš, 2013, s. 19-21). V tejto súvislosti je ale potrebné spomenúť, že toto rozlíšenie medzi žoldnieri a súkromnými bezpečnostnými a vojenskými spoločnosťami nie je univerzálne prijímané. Stále existujú prúdy, akademické i politické, ktoré zastávajú názor, že v skutočnosti ide o jedno a to isté, a sú teda proti využívaniu týchto súkromných subjektov štátmi. Považujú ich za modernú podobu žoldnierstva (Kinsey, 2018; OSN, 2019).

3.2 REGULÁCIA SÚKROMNÝCH BEZPEČNOSTNÝCH A VOJENSKÝCH SPOLOČNOSTÍ

Vzhľadom na pretrvávajúcu rozdielnosť vnímania súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností je situácia regulácie značne zložitá. Neexistuje žiadna jednotná záväzná medzinárodná legislatíva, ktorá by sa reguláciou týchto subjektov zaoberala (Ivančík, 2016d). V roku 2008 však vznikol na základe iniciatívy Medzinárodného výboru Červeného kríža a Švajčiarskej federálnej vlády Montreuxský dokument o príslušných medzinárodnoprávných záväzkoch a osvedčených postupoch štátov v súvislosti s operáciami súkromných vojenských a bezpečnostných spoločností počas ozbrojeného konfliktu (ďalej len „Montreuxský dokument“) (MDF, 2009). Po Montreuxskom dokumente bol v rámci rovnakej iniciatívy vytvorený v roku 2010 Medzinárodný kódex správania súkromných poskytovateľov bezpečnostných služieb (ďalej len „Kódex“). Tieto dva nástroje mali za cieľ predísť opakovaniu chýb, ktoré sa objavili počas vojen vedených v Iraku a Afganistane. Nejde síce o záväzné dokumenty medzinárodného práva, ale aj tak priniesli dôležitý posun v regulácii súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností (EP, 2017).

3.2.1 MONTREUXSKÝ DOKUMENT

Montreuxský dokument nie je záväzný a ani nevytvára žiadne právne záväzky pre zmluvné strany, ale rekapituluje existujúce povinnosti vyplývajúce z medzinárodného humanitárneho práva vo vzťahu k súkromným bezpečnostným a vojenským spoločnostiam. Dokument pracuje s nasledujúcim vymedzením súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností:

„Sú to súkromné komerčné subjekty, ktoré poskytujú bezpečnostné a/alebo vojenské služby bez ohľadu na to, ako sa sami popisujú. Medzi bezpečnostné a vojenské služby patrí hlavne ozbrojené stráženie a ochrana osôb a vecí, ako sú konvoje, budovy a ďalšie miesta;

údržba a operácia zbraňových systémov; odporúčania a tréning miestnych bezpečnostných a/alebo vojenských síl a súkromného personálu“ (MDF, 2009). Ako vidieť, nejde o vyčerpávajúci zoznam všetkých činností, a to z toho dôvodu, že práve presné vymedzenie jednotlivých činností by obmedzilo možnosť jeho reálneho použitia, ako tomu bolo v prípade Dodatkového protokolu a jeho definície žoldniera.

Okrem prvej časti, ktorá identifikuje záväzky štátu podľa medzinárodného práva, dokument obsahuje druhú časť, ktorá sa týka tzv. osvedčených postupov. Ide o osvedčené praktiky niektorých štátov týkajúce sa regulácie, kontraktovania, autorizácie a monitorovania súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností. Osvedčené postupy majú za cieľ pomôcť štátom predísť možným problémom pri použití súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností, a to hlavne v oblasti dodržiavania medzinárodného humanitárneho práva a ľudských práv. Cieľom iniciatívy je zlepšenie kvality služieb v tomto odvetví služieb a minimalizácia negatívnych vplyvov a dôsledkov použitia súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností. Aj v tomto prípade platí, že osvedčené postupy nie sú záväzné, ide iba o odporúčania.

Montreuxský dokument bol podpísaný 17 signatárskymi krajinami 17. septembra 2008 v Montreux vo Švajčiarsku (MDF, 2009). Dosiaľ prijalo dokument 54 štátov (vrátane pôvodných 17) a tri medzinárodné organizácie – Európska únia, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe a Severoatlantická aliancia. Z 27 členských štátov Európskej únie prijalo Montreuxský dokument 21, teda trojštvrťinová väčšina. Prirodzene, dokument je a mal by zostať otvorený na prijatie ďalšími štátmi a medzinárodnými organizáciami.

Aj keď vytvorenie a prijatie Montreuxského dokumentu v podstate legitimizuje použitie súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností, v predslove sa výslovne dištancuje od vnímania dokumentu ako materiálu podporujúceho využívanie súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností. „Tento dokument by nemal byť vnímaný ako podpora použitia súkromných bezpečnostných a vojenských agentúr za žiadnych podmienok. Jeho cieľom je len spomenúť všetky legálne záväzky a odporúčať osvedčené postupy v prípade, že rozhodnutie o použití tohto typu súkromných subjektov už bolo vykonané.“ (MDF, 2009)

3.2.2 MEDZINÁRODNÝ KÓDEX SPRÁVANIA SÚKROMNÝCH POSKYTOVATEĽOV BEZPEČNOSTNÝCH A VOJENSKÝCH SLUŽIEB

V nadväznosti na prijatie Montreuxského dokumentu vznikol na základe spolupráce štátov, občianskych organizácií a súkromných poskytovateľov bezpečnostných a vojenských služieb kódex správania, ktorý stanovuje pravidlá a zásady, ktoré by mali poskytovatelia bezpečnostných a vojenských služieb dodržiavať. Cieľom vytvorenia Medzinárodného kódexu správania súkromných poskytovateľov bezpečnostných a vojenských služieb bolo

zaistiť kvalitu a kredibilitu služieb, ktoré súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti ponúkajú. Zásadný záujem na tvorbe kódexu mali práve poskytovatelia, ktorí sa chceli vymedziť proti neprofesionálnemu (a často aj nelegálnemu) správaniu niektorých subjektov v odvetví. Medializácia pochybení a prečinov niektorých súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností v Iraku, v Afganistane a v ďalších krajinách viedla k celospoločenskej kritike privatizácie bezpečnosti, ktorá sa dotkla všetkých súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností bez ohľadu na kvalitu ich služieb (Paseková, 2014).

Kódex prijalo v novembri 2010 v Ženeve 58 subjektov a do septembra 2013, kedy sa podpisovanie Kódexu uzavrelo, sa celkový počet rozrástol na 708 súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností. Sám o sebe Kódex nie je príliš silným nástrojom, a preto už v čase jeho zostavovania bolo v pláne vytvoriť aj orgán, ktorý by na dodržiavanie Kódexu dohliadal. V septembri 2013 bola vytvorená medzinárodná asociácia (The International Code of Conduct Association – ICoCA) (ďalej len „Asociácia“), ktorá dohliada a kontroluje, či jej členovia dodržiavajú všetky svoje záväzky definované v Kódexe a v príslušných článkoch Asociácie, ktoré sú zakladajúcim dokumentom Asociácie (ICoCA, 2023).

Členovia musia dodržiavať definované štandardy, spracovávať pravidelné reporty a umožniť Asociácii monitoring a vykonávanie auditov. V prípade, že spoločnosti svoje záväzky nedodržiavajú, sú z Asociácie vylúčené, čím dochádza k poškodeniu ich značky a straty konkurencieschopnosti na trhu. V súčasnej dobe totiž už mnoho štátov a medzinárodných organizácií (napr. Spojené štáty americké, Spojené kráľovstvo či Európska únia) kontraktuje iba tie spoločnosti, ktoré sú členmi Asociácie.

Ide o samoregulačný mechanizmus, ktorý sa vďaka silnej medzinárodnej podpore a existencii dozorného orgánu, ktorý môže udeľovať sankcie za porušovanie pravidiel, stal dôležitým regulačným mechanizmom v danom odvetví (Krahmann, 2016, s. 47). Zároveň došlo k pokroku od prijatia Montreuxského dokumentu, pretože Kódex sa neviaže iba na situáciu ozbrojeného konfliktu, a teda možnosti jeho použitia sú širšie.

ZÁVER

Súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti v súčasnosti predstavujú nedeliteľnú súčasť politických, bezpečnostných, vojenských aj ekonomických vzťahov. Zamestnávajú tisíce ľudí, pôsobia vo viac ako stovke krajín sveta a objem ich zákaziek dosahuje niekoľko stoviek miliárd dolárov ročne. Takéto význačné postavenie získali z viacerých dôvodov. Znižovanie počtov príslušníkov ozbrojených síl a ozbrojených bezpečnostných zborov v mnohých štátoch po celej zemeguli po skončení studenej vojny a rozpade bipolárneho usporiadania sveta spôsobilo, že štáty nemajú v súčasnosti v určitých situáciách k dispozícii dostatok akcieschopných síl pre súbežné nasadenie v operáciách domáceho i medzinárodného krízového manažmentu.

Vznik a rýchly rast súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností rôznych typov od 90. rokov minulého storočia však nezapríčinilo len výrazné zníženie počtov príslušníkov armád a bezpečnostných zložiek, ale v dôsledku výrazných zmien v medzinárodných politických, ekonomických a bezpečnostných vzťahoch zároveň došlo ku vzniku mnohých nových konfliktov a rastu teroristických a ďalších asymetrických bezpečnostných hrozieb, čo zvýšilo požiadavky na disponibilné, akcieschopné, skúsené a nasaditeľné sily.

Ďalší dôležitý faktor stojaci za rozmachom súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností predstavujú dynamické procesy globalizácie a liberalizácie svetového trhu, čo napomáha a uľahčuje súkromným subjektom vyvíjať podnikateľskú činnosť v oblasti bezpečnosti a vojenstva. Súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti hrajú dnes veľmi dôležitú úlohu. Svoje služby poskytujú nielen ozbrojeným silám mnohých krajín, ale aj vládam štátov, medzinárodným organizáciám ako napríklad OSN, Červený kríž a pod. a veľkému množstvu humanitárnych nevládných organizácii k zaisteniu ochrany svojich objektov, zariadení a zamestnancov vo vysoko rizikovom prostredí, aké panuje v konfliktných oblastiach.

Z vyššie uvedených dôvodov dopyt po službách súkromných bezpečnostných a vojenských spoločností neustále rastie, a preto zostáva tento trh jedným z najlukratívnejších a najdynamickejšie rastúcich. A hoci využívanie služieb poskytovaných súkromnými bezpečnostnými a vojenskými spoločnosťami prináša ich zákazníkom, okrem viacerých výhod (napríklad cena poskytovaných služieb, flexibilita, efektivita, špeciálne služby a pod.) i niektoré nevýhody či riziká (napríklad absencia a/alebo obchádzanie kontroly, nespoľahlivosť, negatívne dopady na fungovanie národných ozbrojených síl a bezpečnostných zložiek, strata monopolu štátu na používanie sily/násilia, atď.), vzhľadom na doterajší vývoj globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie vo svete, je vysoko pravdepodobné, že objem zákaziek pre súkromné bezpečnostné a vojenské spoločnosti či už zo strany vládnych alebo nevládných organizácií a inštitúcií alebo súkromných spoločností, bude aj naďalej rásť.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BUREŠ, O. – NEDVĚDICKÁ, V. 2012. *Soukromé vojenské společnosti*. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o., 2012. 250 s. ISBN 978-80-7380-350-6

BUREŠ, O. 2013. *Privatizace bezpečnosti: České a zahraniční zkušenosti*. Praha : Grada Publishing 2013. 320 s. ISBN 978-80-247-4601-2

EP. 2017. Uznesenie Európskeho parlamentu zo 4. júla 2017 o súkromných bezpečnostných spoločnostiach. In *Európsky parlament*, 2017. [online] [cit. 28-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/lpar>>.

- ETTINGER, A. 2011. Neoliberalism and the Rise of the Private Military Industry. In *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, 2011, roč. 66, č. 3, s. 743-764. ISSN 0020-7020. DOI: <https://doi.org/10.1177/002070201106600314>
- ICoCA. 2023. The International Code of Conduct Association. In *The International Code of Conduct Association*, 2023. [online] [cit. 28-10-2023] Dostupné na internete: <<https://icoca.ch>>.
- IVANČÍK, R. – NEČAS, P. 2017. *Privatizácia vojenstva: Súkromné vojenské spoločnosti*. Ostrava: Key Publishing, 2017. 156 s. ISBN 978-978-80-7418-269-3
- IVANČÍK, R. 2016a. Súkromné vojenské spoločnosti – rastúci a silnejúci neštátni aktéri vo sfére vojenstva a bezpečnosti. In *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 2016, roč. 11, č. 2, s. 48-66. ISSN 1339-3502
- IVANČÍK, R. 2016b. Teoretické a terminologické východiská skúmania problematiky definovania a typológie súkromných vojenských spoločností. In *Vojenské reflexie*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 7-29. ISSN 1336-9202
- IVANČÍK, R. 2016c. Teoretické východiská skúmania problematiky pozitívnych a negatívnych stránok pôsobenia súkromných vojenských spoločností. In *Vojenské reflexie*, 2016, roč. 11, č. 2, s. 7-32. ISSN 1336-9202
- IVANČÍK, R. 2016d. Teoretické východiská skúmania možností regulácie súkromných vojenských spoločností. In *Košická bezpečnostná revue*, 2016, roč. 6, č. 1, s. 26-36. ISSN 1338 – 6956
- JAKABOVIČ, L. 2021. Rola kontraktorov v súčasnosti. In *Zborník vedeckých a odborných prác z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie „Národná a medzinárodná bezpečnosť 2020“*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2021, s. 173-190. ISBN 978-80-8040-606-6
- JIRÁSKOVÁ, S. – KELEMEN, M. – HALÁDIK, J. 2009. Privatizácia vojenských a bezpečnostných aktivít. Činnosť súkromných vojenských a bezpečnostných spoločností a ich možný dopad na základné funkcie štátu. In *Vojenské reflexie*, 2009, roč. 4, č. 4, s. 741-49. ISSN 1336-9202
- KINSEY, C. 2018. International Law and the Control of Mercenaries and Private Military Companies. In *Cultures & Conflicts*. ISSN 1157-996X. DOI: <https://doi.org/10.4000/conflicts.11502>
- KRAHMANN, E. – FRIESENDORF, C. 2011. *The Role of Private Security Companies (PSCs) in CSDP Missions and Operations*. Brussels : Directorate-General for External Policies of the Union, Policy Department, 2011. 45 s. Ref.: EP/EXPO/B/SEDE/FWC/2009-01/Lot6/10. [online] [cit. 25-10-2023] Dostupné na internete: <<https://sdu.sk/noef>>
- KRAHMANN, E. 2016. Choice, Voice, and Exit: Consumer Power and the Self-Regulation of the Private Security Industry. In *European Journal of International Security*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 27-48. ISSN 2057-5645. DOI: <https://doi.org/10.1017/eis.2015.6>
- MAKARIUSOVÁ, R. 2015. *Globální vládnutí a nestátní aktéři*. Plzeň : Aleš Čeněk s.r.o., 2015. 255 s. ISBN 978-80-7380-570-8
- MDF. 2009. The Montreux Document on Private Military and Security Companies. In *Montreux Document Forum*, 2009. [online] [cit. 28-10-2023] Dostupné na internete:

- <<https://lnk.sk/ca17>>.
- OSCE. 1990. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. In *Organization for Security and Co-operation in Europe*. [online] [cit. 25-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/ozjm>>
- OSN. 1989. International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries. In *Organizácia Spojených národov - Úrad vysokého komisára pre ľudské práva, 1989*. [online] [cit. 27-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/xwcx>>
- OSN. 2017. A/72/286: Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination - Note by the Secretary-General. In *Organizácia Spojených národov - Úrad vysokého komisára pre ľudské práva, 2017*. [online] [cit. 27-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/xwcx>>
- OSN. 2019. Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. In *Organizácia Spojených národov - Úrad vysokého komisára pre ľudské práva, 2019*. [online] [cit. 28-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/qdp8>>
- PASEKOVÁ, E. 2014. Kauza Blackwater: Hľadání spravedlnosti v mediálném věku. In *Česká justice, 2014*. [online] [cit. 28-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/mhuy>>
- RICHARDS, A. – SMITH, H. 2007. Addressing the role of private security companies within security sector reform programmes. In *Journal of Security Sector Management, 2007, roč. 5, č. 1, s. 1-14. ISSN 1740-2425*. [online] [cit. 26-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/abvt>>
- SASARÁK, J. 2018. Súkromné vojenské spoločnosti a stručný pohľad na ich pôsobenie v priestore zodpovednosti USCENTCOM. In *Vojenské reflexie, 2018, roč. 13, č. 1, s. 155-164. ISSN 1336-9202*.
- SCHEIMER, M. 2009. Separating Private Military Companies From Illegal Mercenaries in International Law: Proposing an International Convention for Legitimate Military and Security Support the Reflects Customary International Law. In *American University International Law Review, 2009, roč. 24, č. 3, čl. 6, s. 609-646. ISSN 1520-460X*. [online] [cit. 26-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/hleu>>
- SINGER, P. W. 2008. *Corporate Warriors – The Rise of Privatized Military Industry*. Ithaca : Cornell University Press, 2008. 348 s. ISBN 978-0-801474-36-1
- Slov-Lex. 1991. Dodatokový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I). In *Slov-Lex, 2017*. [online] [cit. 27-10-2023] Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/fwj4>>
- The Graduate Institute of International and development Studies (GIIDS). 2011. *Small Arms Survey 2011 - States of Security*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 328 s. ISBN 978-1-139-50402-7
- Van OEVEREN, A. 2016. Cry “Havoc!” And Let Slip the Dogs of War’: Regulating Private Military and Security Companies. In *European View, 2016, roč. 15, s. 55–162. ISSN 1865-5831*. [online] [cit. 26-10-2023]. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12290-016-0399-1>

WEBER, M. 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Los Angeles : University of California Press, 1978. 469 s. ISBN 978-0-520-02824-1

JUDr. Iveta NOVOTNÁ

Externá doktorandka katedry bezpečnosti a obrany

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika

Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš

Tel.: +421 905 170 429

E-mail: iveta.novotna3@gmail.com